

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

«Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ»: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Ανάτυπο από την

Επιστημονική Ελετηρίδα του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου, 2004

«Ο Πολιτισμός της Φιλιάς»: Ανάπτυξη του προβλήματος και του προβληματισμού

Γιώργος Γεωργίου
(Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο κείμενο αυτό¹ επιχειρείται να περιγραφεί η γένεση και η εξέλιξη ενός θεωρητικού προβλήματος της κυπριακής προϊστορικής αρχαιολογίας, που μέχρι σήμερα δεν έχει βρει την οριστική λύση του. Όταν το 1942 ανασκάφθηκαν υλικά κατάλοιπα μιας ως τότε άγνωστης πολιτιστικής φάσης, κατατέθηκαν προς ερμηνείαν τους δύο ριζικά διαφορετικές προτάσεις. Η πρώτη θέλησε να αναγνωρίσει σε αυτά ένα πολιτιστικό στάδιο μετάβασης από τη Χαλκολιθική περίοδο στην Πρώιμη Χαλκοκρατία. Η δεύτερη κατανόησε αυτά τα ευρήματα ως ενδείξεις ενός περιορισμένου και επιχωριάζοντος στη βορειοδυτική Κύπρο φαινομένου, σύγχρονου με την Πρώιμη Ι-ΙΙ Χαλκοκρατία. Το σχίσμα δεν περιορίστηκε μόνο στη χρονολογική κατάταξη, αλλά επεκτάθηκε και στην κατανόηση της μετάβασης στη Χαλκοκρατία. Η πρώτη πρόταση αναζήτησε εξωγενείς αιτίες γι' αυτή την μεγάλη πολιτισμική αλλαγή, ενώ η δεύτερη αναζήτησε αιτίες ενδογενείς στις κυπριακές κοινότητες.

Στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι σήμερα, όλοι οι αρχαιολόγοι που ασχολήθηκαν με την κυπριακή προϊστορία στοιχίστηκαν πίσω από μία από τις δύο αυτές απόψεις, εμπλουτίζοντας και τις δύο με σχήματα από νεότερα θεωρητικά ρεύματα. Εδώ επιχειρείται να καθοριστούν τα στάδια ανάπτυξης του προβλήματος και να ανιχνευθούν ιδεολογικές και θεωρητικές αναφορές των σχημάτων που προτάθηκαν. Επιπλέον, εξετάζονται οι προοπτικές και η δυνατότητα σύγκλισης στις κύριες πτυχές του προβλήματος.

Η ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Τον Δεκέμβρη του 1942, η Κύπρος ζούσε στη σιγή του σε εξέλιξη μεγάλου πολέμου. Οι Βρετανοί κυρίαρχοι του νησιού εκτελούσαν παντού οχυρωματικά έργα και διατηρώντας μια σχετικά μικρή στρατιωτική δύναμη, προσπαθούσαν, σε συνεργασία με τους συμμάχους τους, να δημιουργούν μια εικόνα συνεχούς στρατιωτικής κινητικότητας (βλ. Merrillees 1992).

Εκείνο τον μήνα, το Τμήμα Αρχαιοτήτων ειδοποιήθηκε για την τυχαία ανεύρεση αρχαίων τάφων στην περιοχή του χωριού Φιλιά, στην κοιλάδα του Οβζού (Εικ. 1). Την ευθύνη της έρευνας είχε αναλάβει ο Πορφύριος Δίκαιος. Το αρχαίο νεκροταφείο εντοπίστηκε στην τοποθεσία *Λαξιά του Κάσωνου*, στα νότια του δρόμου προς την Κυρά. Κατά το 1942 και το 1943 ο Δίκαιος ανέσκαψε στο νεκροταφείο αυτό τέσσερις τάφους, ενώ έναν πέμπτο τάφο ανέσκαψε αργότερα το 1951, λίγο δυτικότερα, στη τοποθεσία *Καγκάλλα*.

Στη δεκαετία που είχε προηγηθεί, ο Πορφύριος Δίκαιος, έφορος του Κυπριακού Μουσ-

1. Το κείμενο αυτό είναι μια γραπτή εκδοχή της ομιλίας ανακοίνωσης του γράφοντος στο διεθνές συμπόσιο, που οργάνωσε η Ερευνητική Μονάδα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, στις 9 Νοεμβρίου 2002 στη Λευκωσία με θέμα: «Ο Πολιτισμός της Φιλιάς και η μετάβαση από τη Χαλκολιθική εποχή στην Πρώιμη Χαλκοκρατία». Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην Καθηγήτρια Μαρία Ιακώβου, για την ευκαιρία που μου είχε δώσει να συμμετάσχω σε αυτό το συμπόσιο. Ευχαριστώ τον Άρη Γεωργίου που επιμελήθηκε γλωσσικά το κείμενο.

Εικ. 1. Το χωριό της Φιλιάς τον Γενάρη του 1943 (Φωτογραφικό Αρχείο Τμήματος Αρχαιοτήτων: Αρ. αρνητικού Β 1095).

οείου, είχε εφαρμόσει ένα τεράστιο ερευνητικό πρόγραμμα, με το οποίο έθεσε τη μελέτη της κυπριακής προϊστορίας σε εντελώς νέες βάσεις. Εντόπισε και ανέσκαψε τις θύσεις της Χοιροκοιτίας, της Σωτήρας και της Ερήμης, που θεμελίωσαν την έρευνα της Νεολιθικής και Χαλκολιθικής περιόδου (Δίκαιος 1936, 1953). Παράλληλα, στα 1931-32, εντόπισε και ανέσκαψε ένα νεκροταφείο της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στους *Βουνούς του Πέλαπαϊς* (Δίκαιος 1940). Το νεκροταφείο αυτό είχε δώσει για πρώτη φορά μια εντυπωσιακή εικόνα για την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην Κύπρο. Η χαρούμενη διάθεση στην τέχνη αυτής της περιόδου γινόταν για πρώτη φορά γνωστή, ενώ ο χαρακτήρας μερικών έργων τέχνης φώτιζε για πρώτη φορά τις σύνθετες δομές της κοινωνίας που τα δημιούργησε.

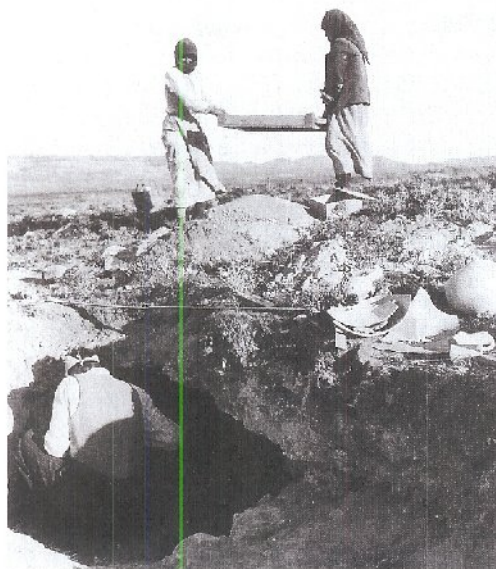
Έχοντας τώρα μπροστά του τα ευρήματα από τους τάφους της Φιλιάς, που χαρακτηρίζονταν από πρωτόγνωρες φόρμες και αισθητική (Εικ. 2), ο Δίκαιος διέγνωσε πως τα ευρή-

ματα της Φιλιάς αντιπροσώπευαν ένα μέχρι τότε άγνωστο πολιτιστικό στάδιο, μεταγενέστερο από τη Χαλκολιθική περίοδο και προιμότερο από τα μέχρι τότε γνωστά ευρήματα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Έχοντας

Εικ. 2. Δεκέμβρης 1942: Το βορειοανατολικό τμήμα του Τάφου 1 της Φιλιάς (Φωτογραφικό Αρχείο Τμήματος Αρχαιοτήτων: Αρ. αρνητικού Β 1056).

ήδη την άποψη πως τα ευρήματα στους *Βουνούς* δεν εκπροσωπούσαν την πρωιμότερη φάση της Χαλκοκρατίας, ο Δίκαιος θεώρησε πως στη Φιλιά είχε βρει τον κρίκο που έλειπε ανάμεσα στη Χαλκολιθική και την Πρώμη Εποχή του Χαλκού (Dikaios 1946). Παρόλο που αυτός ο τύπος ευρημάτων στη συνέχεια εντοπίστηκε και σε άλλες θέσεις, καθιερώθηκε με την επωνυμία «της Φιλιάς», από το χωριό όπου εντοπίστηκε για πρώτη φορά (Εικ. 3).

Εικ. 3. Δεκέμβριος 1942: Η ανασκαφή του Τάφου 2 της Φιλιάς (Φωτογραφικό Αρχείο Τμήματος Αρχαιοτήτων: Αρχαιολογικό Β 1082).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, στο σκηνικό της κυπριακής προϊστορικής αρχαιολογίας είχε εισέλθει και ένα νέο πρόσωπο, ο αυστραλός James Stewart. Το 1937 είχε αναλάβει την ανασκαφή ενός τμήματος του νεκροταφείου που είχε εν μέρει ανασκάψει προηγουμένως ο Δίκαιος στο Πέλαπαϊς-*Βουνούς* (Stewart και Stewart 1950). Με την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Stewart κατατάχθηκε στο Κυπριακό Σύνταγμα, για να καταλήξει αγμάλωτος σε γερμανικό στρατόπεδο από το 1941 ως το 1945. Μετά την απελευθέρωσή του,

επιστρέφει στην κυπριακή αρχαιολογία και με ζείμενό του το 1948 διατυπώνει για τα ευρήματα της Φιλιάς μια άποψη εντελώς διαφορετική από αυτή του Δίκαιου. Διέγνωσε, πως αυτά αποτελούν μια τοπική εξέλιξη, που αναπτύχθηκε στη βορειοδυτική Κύπρο και που ήταν σύγχρονη με την Πρώμη I-II Χαλκοκρατία, που είχε αποκαλυφθεί στο Πέλαπαϊς-*Βουνούς* και αλλού (Stewart 1948, 128-9). Ο Stewart χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο *Πολιτισμός της Φιλιάς* (“Philia culture”) το 1957, εννοώντας ένα τοπικό πολιτιστικό φαινόμενο (Stewart 1957).²

Η ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΟ 1962

Η διαφωνία μεταξύ Δίκαιου και Stewart αποκρυστάλλώθηκε και διατυπώθηκε με ολοκληρωμένο τρόπο το 1962. Τη χρονιά αυτή εκδόθηκε στη σειρά της Σουηδικής Αποστολής ο τόμος IV:1A, που είχε σχεδιαστεί από τον εκδότη της σειράς Einar Gjerstad, ως η σύνθεση των μέχρι τότε πληροφοριών για την πρώμη προϊστορία της Κύπρου. Ο Πορφύριος Δίκαιος συνέγραψε το κεφάλαιο για τη Νεολιθική και Χαλκολιθική περίοδο και ο Stewart το κεφάλαιο για την Πρώμη Εποχή του Χαλκού (Dikaios 1962, Stewart 1962). Στο επίμαχο θέμα της ερμηνείας του προβλήματος της «Φιλιάς», υπήρξε μεταξύ των δύο «σχίσμα στην ερμηνεία, στην κατάταξη και στην ονοματολογία» (Webb 2002, 14)³ (μετάφραση από αγγλικό).

Το βασικό θεωρητικό πρόβλημα, που είχαν να αντιμετωπίσουν ο Δίκαιος και ο Stewart ήταν να ερμηνεύσουν την εμφάνιση σημαντικών αλλαγών και νεωτερισμών στον υλικό πολιτισμό της Κύπρου, κατά τη μετάβαση από τη Χαλκολιθική στη Χαλκοκρατία. Ο Δίκαιος θέ-

2. Προηγουμένως είχε χρησιμοποιήσει τον όρο «τύπος της Φιλιάς»-“Philia type”, ως προσδιοριστικό της κεραμικής (Stewart 1948).

3. Η επιστημονική διαφωνία των δύο αντρών ήταν παράλληλη με μια τεταμένη διαπροσωπική σχέση, γεγονός που έχει τεκμηριωθεί από τη μελέτη σχετικής αλληλογραφίας (McNillees 1994).

λησε να αναγνωρίσει στους νεωτερισμούς της Φιλιάς την καταλυτική επίδραση ενός ξένου πληθυσμιακού στοιχείου που έφτασε από τη Μικρά Ασία, για να εγκατασταθεί στην Κύπρο.⁴ Αντίθετα, ο Stewart θεώρησε πως η κυπριακή Χαλκοκρατία αποτελεί ομαλή μετεξέλιξη του ντόπιου χαλκολιθικού πολιτισμού, ανεξάρτητη από εξωτερικές επιδράσεις (Stewart 1962, 211). Με άλλα λόγια στην προσπάθεια ερμηνείας σημαντικών αλλαγών, ο Δίκαιος έψαξε εξωγενείς αιτίες και σχήματα, ενώ ο Stewart ενδογενείς.⁵

Όταν το 1946 είχε ανατεθεί από τον Finar Gjerstad στον Stewart η συγγραφή του κεφαλαίου της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού για τη σειρά της Σουηδικής Αποστολής, ο δεύτερος αποφάσισε να ανασκάψει ο ίδιος τάφους της φάσης της Φιλιάς. Κεραμική αυτού του τύπου είχε εντοπιστεί σε ένα έντονα συλημένο νεκροταφείο στη Βασιλεία, ήδη από το 1938 (Stewart 1948). Εξασφάλισε λοιπόν άδεια για ανασκαφή στις θέσεις *Κανκαλλιά* και *Κυλίστρα* της Βασιλείας και άρχισε να ανασκάπτει το βροχερό και δύσκολο φθινόπωρο του 1955 (Pennessy *et al.* 1988). Με εξαίρεση τον Τάφο 103, οι υπόλοιποι τάφοι που ανέσκαψε ήταν συλημένοι. Η ιδιάζουσα μνημειακή αρχιτεκτονική τους όμως, ενέτεινε την πεποίθηση του Stewart, πως η φάση της Φιλιάς ήταν σύγχρονη και όχι προγενέστερη της Πρωτοκυπριακής περιόδου.

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΙΑΦΟΛΟΓΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΙΩΝ

Θα ήταν ενδιαφέρον να ανιχνεύσουμε, πώς ο Stewart και ο Δίκαιος επέλεξαν τα διαφορετικά αυτά θεωρητικά σχήματα, για να ερμηνεύσουν τις σημαντικές αλλαγές, που εντόπιζαν στο αρχαιολογικό υλικό. Ο Δίκαιος στις επιλογές του, προφανώς επηρεάστηκε από τη Σχολή του Διάχυσης (Diffusionism). Αυτή η σχολή σκέψης αναπτύχθηκε στους ευρωπαϊκούς αρχαιολογικούς κύκλους στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κυριαρχούσε κατά το πρώτο μισό του 20^{ου}, όταν δηλαδή ο Δίκαιος διαμόρφωνε την επιστημονική του φυσιογνωμία. Το κυριότερο χαρακτηριστικό αυτής της σχολής είναι η πεποίθηση πως η πολιτιστική πρόοδος,

ξεκινώντας από ένα κέντρο, διαχέεται σταδιακά προς τις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες. Εφαρμόζοντας αυτό το σχήμα στην περίπτωση της μετάβασης από τη Χαλκολιθική περίοδο στην κυπριακή Χαλκοκρατία, θεώρησε πως αυτή θα ήταν δυνατή μόνο με τον αποικισμό της Κύπρου από πληθυσμούς που τεχνολογικά και πολιτισμικά ήταν πιο προηγμένοι.

Πατί όμως ο Δίκαιος προτίμησε αυτή την επιλογή; Δεν θα ήταν άτοπο να υποθέσουμε πως η περιρρέουσα ιδεολογική ατμόσφαιρα, που δημιουργούσε το κίνημα εθνικής αυτοδιάθεσης κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα στην Κύπρο,⁶ δεν άφησε τον Δίκαιο αδιάφορο. Όταν στο πρόβλημα της μετάβασης στην Εποχή του Χαλκού, πρότεινε ένα θεωρητικό σχήμα αποικισμού από έναν πολιτισμικά ανώτερο πληθυσμό, στο νου του θα είχε υποθέσει έναν άλλο αποικισμό που έλαβε χώρα 1300 χρόνια αργότερα, τον αποικισμό της Κύπρου από τους Αχαιούς. Προς αυτή την κατεύθυνση νομίζω δείχνει ο παραλληλισμός των δύο αποικισμών που ο ίδιος επιχειρεί, σημειώνοντας πως οι συνέπειές τους στην ιστορία του νησιού ήταν ριζικές και καταλυτικές (Dikaios 1962, 202).

Η ειρωνία είναι πως το θεωρητικό σχήμα που πρότεινε ο Stewart έχει και αυτό τις ρίζες του στη θεωρία της Διάχυσης (Diffusionism). Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε στη Λυτική Ευρώπη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αλλά είναι στις Πνωμένες Πολιτείες που προχώρησε σε ένα νέο στάδιο επεξεργασίας, κατά το οποίο αναπτύχθηκε η ιδέα της *culture-area*, δηλαδή της ανάπτυξης διαφορετικών πολιτισμών σε δια-

4. Είναι άξιο αναφοράς, πως τόσο ο Stewart, όσο και ο Δίκαιος στα πρώτα τους κείμενα στη δεκαετία του 1940, αναζήτησαν σχέσεις της κεραμικής της Φιλιάς στο Αιγαίο της Πρωτομινωικής και Πρωτοκυκλαδικής περιόδου (Stewart 1948, 129; Dikaios 1946). Η πρόταση αυτή εγκαταλείφθηκε στα σημαντικότερα τους κείμενα.

5. Μια τρίτη σημαντική φυσιογνωμία στη μελέτη της κυπριακής προϊστορίας, ο Claude Schaeffer, ουσιαστικά υιοθέτησε τις απόψεις του Δίκαιου και έτσι δεν είναι αναγκαία εδώ ιδιαίτερη αναφορά (1948, 347-9, 577-82).

6. Για το πολιτικό και ιδεολογικό κλίμα της εποχής βλ. Κατσιασίνης 2000, 65-115.

φορετικές γεωγραφικές περιοχές (Bolger 1989). Είναι γι' αυτό που ο Stewart δημιούργησε τον όρο "Philia Culture" —Πολιτισμός της Φιλιάς, σε αντίθεση με τον Δίκαιο, που προτίμησε τον όρο "Stage"— στάδιο. Η ερμηνεία των αλλαγών στον υλικό πολιτισμό ως ένδειξη τοπικής διαφοροποίησης ήταν μια νέα ιδέα στην κυπριακή αρχαιολογία.

Πριν από αυτόν, η Σουηδική Αποστολή, στην προσπάθειά της να ανακατασκευάσει την κυπριακή πολιτιστική εξέλιξη, είχε θεωρήσει ως αξίωμα πως οι αλλαγές στην τεχνολογία σηματοδοτούσαν μετακίνηση στον χρόνο σε μια ευθύγραμμη αλληλουχία. Ο Stewart, για πρώτη φορά, πρότεινε πως σοβαρές αλλαγές στην τεχνολογία δεν σήμαιναν μετακίνηση στον χρόνο, αλλά στον χώρο. Πρότεινε ένα σχήμα όπου χωρούσε όχι μόνο η *διαδοχική* εξέλιξη, αλλά και η *παράλληλη* ανάπτυξη.

Η πρώτη περίοδος διατύπωσης και ανάπτυξης του θεωρητικού προβλήματος της Φιλιάς ολοκληρώνεται το 1962, όχι μόνο λόγω της έκδοσης του τόμου IV:1A της σειράς της Σουηδικής Αποστολής, αλλά και γιατί εκείνη τη χρονιά πρόωρος θάνατος διέκοψε τη ζωή του James Stewart.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το 1962 και μέχρι το 1975, δε σημειώθηκε καμιά ιδιαίτερη εξέλιξη στο πρόβλημα. Η περίοδος 1963-1974 είναι μια περίοδος στασιμότητας για το θεωρητικό πρόβλημα της Φιλιάς. Εξαιρέση αποτελεί η παρέμβαση που έκανε ο Robert Merrillees το 1966 στο πρόβλημα, η οποία αφορούσε την ονοματολογία του προβλήματος και έγινε στα πλαίσια μελέτης, που όμως δεν αφορούσε αποκλειστικά το πρόβλημα της Φιλιάς. Ο Merrillees πρότεινε ο όρος «Πολιτισμός της Φιλιάς» να αντικατασταθεί από τον όρο «Χαλκολιθική III» (Merrillees 1966). Παρόλο που ο όρος αυτός δεν έγινε αποδεκτός, η πρόταση εμπέδωσε παραπέρα την άποψη, πως η «Φιλιά» είναι μια χρονολογική φάση, που ακολουθούσε την τότε ονομαζόμενη Χαλκολιθική II και προηγείτο της Πρώιμης Χαλκοκρατίας. Ο όρος «Πολιτισμός της Φιλιάς» θεωρείται μέχρι σήμερα προβληματικός και δεν έχει προταθεί πειστική εναλλακτική πρόταση.

Μια νέα περίοδος στη μελέτη της κυπριακής προϊστορίας θα αναπτυχθεί μετά το 1974, στις ελεύθερες περιοχές. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων, ασκώντας τον επιτελικό του ρόλο, θα αναθέσει σε ξένους αρχαιολόγους, που ανέσκαπταν μέχρι τότε προϊστορικές θέσεις στο απροσπέλαστο πια βόρειο τμήμα του νησιού, την έρευνα σε προϊστορικές θέσεις στο ελεύθερο νότιο τμήμα της Κύπρου.⁷ Οι νέες αυτές αρχαιολογικές αποστολές έδωσαν νέα ώθηση στη μελέτη της Εποχής του Χαλκού. Ο πρώτος όμως που επανέφερε το ζήτημα της Φιλιάς στο προσκήνιο ήταν ο πατριάρχης της κυπριακής αρχαιολογίας Einar Gjerstad, το 1980.

Η ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ GJERSTAD ΤΟ 1980

Ο Δίκαιος δεν ήταν ο πρώτος που συνέλαβε τη διαδικασία μετάβασης στη Χαλκοκρατία, ως αποτέλεσμα εισροής μεταναστών (immigrants) από την Ανατολία. Η πατρότητα της ιδέας ανήκει στον Einar Gjerstad, που τη διατύπωσε το 1926. Ο Gjerstad συνέλαβε αυτή την ιδέα, όταν το 1925 είχε την ευκαιρία να μελετήσει στην Οξφόρδη την κεραμική που είχε βρεθεί σε θέσεις της νοτιοδυτικής Ανατολίας (1980, 11).

Η πρώτη παρουσία του Einar Gjerstad στην έρευνα για την κυπριακή προϊστορία άρχισε το 1926. Η «Φιλιά» και η μετάβαση στη Χαλκοκρατία έμελλε να είναι το θέμα του τελευταίου του άρθρου, που δημοσιεύτηκε 54 χρόνια μετά, στην *Επιστημονική Επιτηρίδα του Τμήματος Αρχαιοτήτων (RDAC)*, για το 1980 (Gjerstad 1980; Åström 1994, 31). Είναι αξιοσημείωτο, πως σε αυτό το κείμενο, που γράφεται μόλις πέντε χρόνια μετά την τουρκική εισβολή, όταν

7. Ο γάλλος Le Brun, που δούλευε στη Νεολιθική θέση του Απόστολου Αντρέα ανέλαβε τη Χοιροκοιλία, στον Ian Todd ανατέθηκε η κοιλάδα του Βασιλικού και στον Edgar Peltenburg η παράκτια παφιακή ζώνη γύρω από τα χωριά Λέμπα και Κισσόνεργα. Λίγο αργότερα, θα ανατεθεί στον διευθυντή του νεοσύστατου Αμερικανικού Ινστιτούτου Αρχαιολογικής Έρευνας (CAARI) Stuart Swiny η περιοχή γύρω από τον λαιμό Κόρη.

γίνεται αναφορά στις σχέσεις των μικρασιατών μεταναστών και του γηγενούς πληθυσμού, επαναλαμβάνονται οι φράσεις *συμβίωση, ειρηνική στάση, ειρηνικοί πρόσφυγες, πρόσφυγες και όχι κατακτητές* (*ibid.*, 13-6). Αυτή η στάση του Gjerstad μαρτυρά πόσο αγάπησε και κατανόησε αυτός ο «ξένος» τη μοίρα και την ιστορία της Κύπρου.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Δεν υπάρχει νομίζω κανένας, που να μην διαισθάνεται τα σημερινά πολιτικά συμφραζόμενα ενός θεωρητικού σχήματος, σύμφωνα με το οποίο στα μέσα της τρίτης προχριστιανικής χιλιετίας, πληθυσμοί από τη νότια ή/και τη δυτική Ανατολία μετακινήθηκαν και αποίκισαν την Κύπρο. Ο David Frankel αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα κατάματα έλεγε σε μια δημόσια διάλεξη στο ελεύθερο τμήμα της Λευκωσίας το φθινόπωρο του 2000:

«Ξέρω πως αυτή η ιδέα μπορεί να μην ακούγεται καλά σε μερικούς από εσάς στο ακροατήριο και σε πολλούς άλλους Ελληνοκύπριους σήμερα, αλλά πρέπει να θυμόμαστε πως ασχολούμαστε με εποχές και ανθρώπους πολύ μακρινούς» (Frankel 2001, 7) (μετάφραση από το αγγλικό).

Πράγματι, κατά την τρίτη προχριστιανική χιλιετία τα πράγματα ήταν ριζικά διαφορετικά στον χώρο της Ανατολίας. Επιπλέον, η σημερινή διεθνής επιστημονική γνώση για τη δημιουργία των εθνών (Gellner 1983) θα καθιστούσε αντιεπιστημονική οποιαδήποτε διασύνδεση των μακρινών εκείνων φαινομένων με σημερινά πολιτικά προβλήματα.

Η ΝΟΤΙΑ ΑΚΤΗ ΚΑΙ Η ΙΔΕΑ ΤΟΥ “REGIONALISM”

Γύρω στα 1980, η Πρώιμη Χαλκοκρατία και η φάση της Φιλιάς ήταν ακόμη γνωστές μόνο από ταφικά σύνολα. Ωρίμασε τότε η αντίληψη πως αυτό που χρειαζόταν πλέον ήταν ανασκαφές σε οικισμούς. Έτσι εκείνη την περίοδο διερεγγήθηκαν δύο τέτοιες έρευνες, μια στην το-

ποθεσία *Καμινούδια* της Σωτήρας Λεμεσού (Swiny 1985a) και μια στην τοποθεσία *Μούττες* της Αλάμπρας (Coleman *et al.* 1996). Η τελευταία εντόπισε μόνο στρώματα της Μέσης Χαλκοκρατίας. Στη Σωτήρα-Καμινούδια, ο Stuart Swiny ανέσκαψε τμήμα ενός οικισμού της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού και τμήμα ενός σε άμεση γειτνίαση νεκροταφείου (Swiny 1985a, 1985b, 1986; Swiny, Rapp, Herscher 2003).

Στη συζήτηση που ανέπτυξε ο Swiny για τα *Καμινούδια* και την Πρώιμη Χαλκοκρατία, μια από τις σημαντικότερες θέσεις που διατύπωσε είναι πως η προϊστορική Κύπρος χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη διαφοροποιημένων πολιτιστικών φαινομένων στις διάφορες γεωγραφικές περιοχές του νησιού.⁸ Ήδη το άρθρο του το 1981, με τίτλο «Μορφές (Patterns) εγκατάστασης στη νοτιοδυτική Κύπρο κατά την Εποχή του Χαλκού» (Swiny 1981) προλείανε την αντίληψη του για μια *κατά περιφέρειες ανάπτυξη*, που στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία μορφολογήθηκε στη λέξη *Regionalism*. Το θεωρητικό αυτό σχήμα επηρέασε και την αντίληψη του για το πρόβλημα της Φιλιάς.⁹ Όπως γράφει:

«Η κατανόηση μας για το πέρασμα από τη Χαλκολιθική στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, που χαρακτηρίζεται από τον ούτω καλούμενο «Πολιτισμό της Φιλιάς» περιπλέκεται από την πιθανότητα τοπικών παραλλαγών...» (Swiny 1985a, 13) (μετάφραση από το αγγλικό).

8. Ο Swiny φαίνεται να ανέπτυξε αυτή την περίοδο τις απόψεις του μαζί με την Ellen Herscher, που διατύπωσε τη θέση πως η Χαλκολιθική στη νοτιοδυτική Κύπρο διήρκεσε μέχρι το τέλος της Πρωτοχριστιανικής Περσίδου (Herscher 1980, 18). Ανάλογες απόψεις διατύπωσε και ο Stanley Price (1979, 21-2).

9. Ο Swiny υπογραμμίζει τις διαφοροποιήσεις που σημειώνονται στα υλικά κατάλοιπα των τάφων που έσκαψε ο Stewart στη Βασιλεία. Οι επιφιλίες του στο να εντάξει αυτή την ομάδα τάφων στον ορίζοντα της «Φιλιάς» εντοαίζονται στην ιδιαίτερη ταφική αρχιτεκτονική και στην τυπολογία των μεταλλικών αντικειμένων, παρόλο που αναγνωρίζει πως η κεραμική είναι τυπική της «Φιλιάς» (Swiny 1985a, 23-4).

Η ΑΛΛΑΓΗ ΩΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Τα χρόνια γύρω στο 1990 υπήρξαν σημαντικός σταθμός στην ανάπτυξη του προβλήματος, καθώς μια σειρά θεωρητικών άρθρων εισάγουν νέα θεωρητικά σχήματα. Τα σχήματα αυτά ευθυγραμμίζονταν με τις τάσεις, που είχαν αναπτυχθεί στην αμερικάνικη και δυτικοευρωπαϊκή αρχαιολογία, στα μεταπολεμικά χρόνια (Trigger 1989, 289-328). Οι τάσεις αυτές συγκρούστηκαν με τη θεωρία της Λιάχνσης και υιοθέτησαν την τάση του λειτουργισμού (*functionalism*) να αναζητεί τις αιτίες μεγάλων πολιτιστικών αλλαγών σε ενδογενείς και εσωτερικές διαδικασίες, αντί σε εξωγενείς επιδράσεις (Trigger 1989, 296).

Στην περίπτωση της μετάβασης από τη Χαλκολιθική στην Κυπριακή Χαλκοκρατία, αναζητήθηκαν σχήματα κατά τα οποία η αλλαγή αυτή οφειλόταν σε ενδοκυπριακές διεργασίες (Knapp 1990). Πιο συγκεκριμένα, για το πρόβλημα της Φιλιάς οι απόψεις αυτές πρότειναν πως η Πρώιμη Χαλκοκρατία αποτελεί ένα φαινόμενο εσωτερικό, όπου τα παρατηρούμενα αλλόχθονα πολιτιστικά στοιχεία είναι επιφανόμενα και όχι αιτίες των αλλαγών (Knapp 1993; Manning 1993).

Κεντρική θέση σε αυτή τη συζήτηση έλαβαν τα αποτελέσματα της ανασκαφής στη Σωτήρα *Καμινούδια* και οι απόψεις του Swiny για μια κατά περιφέρειες ανάπτυξη. Ο ανασκαφέας ερμήνευσε τα ευρήματα ως ένδειξη πως η νοτιοδυτική ακτή είχε αναπτυχθεί με έναν διαφορετικό τρόπο, την ίδια ώρα που στη βορειοδυτική Κύπρο αναπτυσσόταν ο «πολιτισμός της Φιλιάς». Πρόκειται για επαναφορά και εμπλουτισμό της άποψης του Stewart, πως η «Φιλιά» είναι ένα φαινόμενο, που περιορίζεται στη βορειοδυτική Κύπρο, την ίδια ώρα που σε άλλες περιοχές του νησιού αναπτύσσεται η Όψιμη Χαλκολιθική και τα πρώτα στάδια της Πρώιμης Χαλκοκρατίας¹⁰ (Manning και Swiny 1994, 162-6).

Τα θεωρητικά αυτά κείμενα υιοθέτησαν επίσης τον τεχνολογικό και οικονομικό ντετερμινισμό των αμερικάνικων και δυτικοευρω-

παϊκών μεταπολεμικών τάσεων (Trigger 1989, 292). Για την Κύπρο της τρίτης προχριστιανικής χιλιετίας, οι προσπάθειες στράφηκαν στο να αποδείξουν την αιτιακή σχέση ανάμεσα σε νέες τεχνολογίες (π.χ. στην παραγωγή χαλκού και στη ναυσιπλοΐα) και τις σημαντικές κοινωνικές αλλαγές (Knapp 1990, 162). Οι κριτικές που δέχτηκαν αυτές οι θεωρητικές προτάσεις, στην πλειοψηφία τους αμφισβήτησαν κυρίως τη συμβατότητα του θεωρητικού μοντέλου με τα αρχαιολογικά δεδομένα (*ibid.*, 162-7).

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ: ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ή ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ;

Την εξέταση του ορίζοντα της «Φιλιάς» από την οπτική γωνία όσων προηγήθηκαν χρονικά, μας την προσφέρει η δουλειά της αρχαιολογικής αποστολής του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου. Τα αποτελέσματα των ανασκαφών της τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια στη Λέμπα-*Λάκκους* και την Κισσόνεργα-*Μοσφίλια* αποτελούν τη βάση της γνώσης μας για το πρώτο μισό της τρίτης προχριστιανικής χιλιετίας, δηλαδή της περιόδου που ονομάστηκε Όψιμη Χαλκολιθική (Late Chalcolithic) (Peltenburg *et al.* 1998).

Το σημαντικό στοιχείο είναι πως οι στρωματογραφικές ακολουθίες της Κισσόνεργας και της Λέμπας απέδειξαν πως η Όψιμη Χαλκολιθική προηγείται χρονικά του ορίζοντα της Φιλιάς και δεν είναι σύγχρονη του (Peltenburg *et al.* 1998, 52). Επιπλέον, το γεγονός ότι στα στρώματα της Όψιμης Χαλκολιθικής¹¹ εντοπίστηκαν νεωτερισμοί στην κεραμική (Bolger 1983, 71-72), στα ταφικά έθιμα, στη γλυπτική και σποραδική χρήση του χαλκού, δημιούργησε στους ανασκαφείς την πεποίθηση πως οι

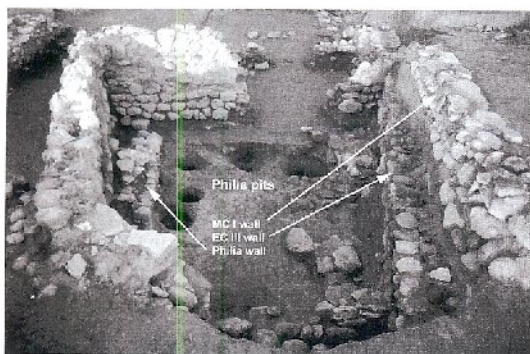
10. Σε εφαρμογή του σχήματος της κατά περιφέρειες ανάπτυξης (*Regionalism*), γίνεται λόγος για τουλάχιστον τρεις γεωγραφικές περιοχές που αναπτύσσονται κατά διαφορετικό τρόπο - η βορειοδυτική Μεσοαρία, η βόρεια ακτή και η νοτιοδυτική ακτή.

11. Οι ανασκαφές της Αποστολής εντόπισαν την οψιμότερη φάση της χαλκολιθικής περιόδου στα στρώματα της Λέμπας 3 και Κισσόνεργας 4, που χρονολογήθηκαν στα 2700-2400 π.Χ. (Peltenburg 1991, 10-11).

αλλαγές που χαρακτηρίζουν τη «Φιλιά» δεν υπήρξε ένα γεγονός στιγμιαίο, αλλά μια διαδικασία μακρόχρονη (Peltenburg 1993, 18). Ειδικά όσον αφορά την κεραμική, η μελέτη των τεχνικών και όχι των μορφολογικών χαρακτηριστικών των αγγείων, κατέδειξε πως οι τρεις αιώνες που προηγήθηκαν της μεταβολής της Φιλιάς, έχουν ήδη το χαρακτήρα μιας περιόδου αλλαγών (Bolger 1991, 29, 34). Αποσαφηνίστηκαν επίσης σημαντικά προβλήματα που αφορούν την κεραμική της Όψιμης Χαλκολιθικής σε σχέση με την κεραμική της Φιλιάς (Peltenburg 1991).

Η ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Σημειώσαμε παραπάνω δύο ανασκαφές σε οικισμούς της Εποχής του Χαλκού, που εξελίχτηκαν στα χρόνια αμέσως μετά το 1974, στη Σωτήρα-Καμινιάδα και την Αλάμπρα-Μούττες. Η δεκαετία του 1990 σηματοδεύτηκε από τις ανασκαφές της αυστραλιανής αποστολής στο Μαρκί-Αλώνια (Frankel και Webb 1996). Εκεί, αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά μια συνεχής στρωματογραφική ακολουθία, που καλύπτει μια περίοδο 500 περίπου χρόνων, ξεκινώντας από το 2400 π.Χ. Στο βαθύτερο στρώμα βρέθηκαν για πρώτη φορά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του ορίζοντα της Φιλιάς, μαζί με αγγεία και άλλα αντικείμενα καθημερινής χρήσης (Frankel και Webb 2001) (Εικ. 4).

Εικ. 4. Δεκέμβριος 2000: Ανασκάβονται στο Μαρκί τα πρώτα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Φάσης της Φιλιάς, κάτω από διαδοχικά στρώματα της Πρώιμης και Μέσης Χαλκοκρατίας (από το Frankel και Webb 2001, εικ. 5:2).

Όσον αφορά το πρόβλημα που εδώ συζητάμε, τα ευρήματα στο Μαρκί-Αλώνια είχαν δύο σημαντικά αποτελέσματα: (α) Για πρώτη φορά βρέθηκαν αντικείμενα του ορίζοντα της Φιλιάς μέσα στον φυσικό τους χώρο, σε δομικά σπιτιών, στην καθημερινή τους χρήση. Διαπιστώθηκε έτσι η συνύπαρξη πολιτιστικών νεωτερισμών, που κάλυπταν όλο το φάσμα των οικιστικών, βιοτεχνικών και γεωργικών δραστηριοτήτων και (β) Η στρωματογραφική ακολουθία στο Μαρκί απέδειξε για πρώτη φορά με σαφήνεια, πως ο ορίζοντας της Φιλιάς προηγείται χρονικά της Πρώιμης Ι-ΙΙ Χαλκοκρατίας.

Οι ανασκαφείς του Μαρκί απέδωσαν την ξαφνική παρουσία πολιτιστικών νεωτερισμών στην έλευση αποίκων από ένα χώρο εκτός Κύπρου, όπου τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά αυτού του τρόπου ζωής επικωριάζουν. Αυτό τον χώρο αναζήτησαν και εντόπισαν στη δυτική Ανατολία (Webb και Frankel 1999; Frankel 2000). Η συγγένεια της πρότασης αυτής με τις απόψεις του Δίκαιου είναι εμφανής. Εντούτοις, το θεωρητικό αυτό σχήμα ενσωμάτωσε και στοιχεία από την ιδέα για μια κατά περιφέρειες ανάπτυξη. Σύμφωνα με αυτή την πρόταση, για κάποιο χρονικό διάστημα συνυπήρξαν ειρηνικά οικισμοί που ζούσαν με τον νέο τρόπο παραγωγής με οικισμούς που ζούσαν ακόμη με τον χαλκολιθικό τρόπο παραγωγής. Η συνεχής πολιτιστική όσμωση και επικοινωνία επέφερε την ανάπτυξη ενός κοινού παγκύπριου πολιτισμού, κατά την Πρώιμη Χαλκοκρατία (Webb και Frankel 1999, 39; Webb 2002, 13).

ΣΥΝΟΨΗ

Συνοψίζοντας την εξέλιξη του θεωρητικού αυτού προβλήματος, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε πως αυτή πέρασε από τέσσερις κύριες φάσεις: (α) Το 1942 εμφανίζονται νέα ανακαφικά δεδομένα, που οδηγούν στη γένεση του θεωρητικού προβλήματος. Ως το 1962 ολοκληρώνεται η διατύπωση του, που χαρακτηρίζεται από μια διπολική αντιπαράθεση δύο προτάσεων, συμβατών με τις τάσεις της σύγχρονης τους δυτικοευρωπαϊκής αρχαιολογίας.

Εκφραστές των δύο πόλων, ο Δίκαιος και ο Stewart, (β) Στη δεκαετία 1963-1974 δεν σημειώνονται σημαντικές εξελίξεις στην ανάπτυξη του προβλήματος, (γ) Στην περίοδο 1975-1990, οι νέες μεταπολεμικές τάσεις αμφισβήτησης της θεωρίας της Διάχυσης εισάγουν στη μελέτη της κυπριακής προϊστορίας νέα θεωρητικά σχήματα. Όσον αφορά το πρόβλημα της Φιλιάς, η νέα τάση επαναφέρει την πρόταση του Stewart για μια ενδοκυπριακή διαδικασία μετάβασης στη Χαλκοκρατία και την εμπλουτίζει με τη διατύπωση της ιδέας για μια κατά περιφέρειες ανάπτυξη (regionalism) και (δ) Η ανασκαφή στο Μαρκί στη δεκαετία 1990-2000 επαναφέρει την ιδέα του αποικισμού από τεχνολογικά και κοινωνικά πιο προηγμένους πληθυσμούς.

Από το πιο πάνω σχήμα και την ανάλυση που προηγήθηκε, μπορούμε να προχωρήσουμε σε δύο διαπιστώσεις: (α) Εξήντα χρόνια μετά τη δημιουργία του προβλήματος, η διπολικότητα στα θεωρητικά σχήματα παραμένει και (β) Καθώς όλες οι σημερινές θεωρητικές τάσεις εκπορεύονται από τα σύγχρονα δυτικοευρωπαϊκά ιδεολογικά ρεύματα, η ιδεολογική διαφορά δεν είναι ούτε ριζική ούτε αγεφύρωτη. Έτσι, παρατηρείται ήδη μια τάση όσμωσης ανάμεσα στις δύο τάσεις.

Η προσπάθεια για τη διαμόρφωση ενός πειστικού θεωρητικού σχήματος, που να περιγράφει τα ιστορικά φαινόμενα που έλαβαν χώρα στην Κύπρο της τρίτης προχριστιανικής χιλιετίας, ίσως είναι ακόμα πρόωγη, αν λάβει κανείς υπόψη τον εξαιρετικά μικρό όγκο των πληροφοριών, που έχουμε γι' αυτή την περίοδο. Αντίθετα, ώριμη —και συντελούμενη— είναι η κατάληξη σε συναίνεση για το πρόβλημα των σχέσεων αλληλουχίας του χαλκολιθικού ορίζοντα, του ορίζοντα της Φιλιάς και του ορίζοντα της Πρώιμης Χαλκοκρατίας. Οι στραματογραφίες της Λέμπας, της Κισσόνεργας και του Μαρκί έχουν ξεκαθαρίσει αυτό το πρόβλημα: ο ορίζοντας της Φιλιάς έπεται της Χαλκολιθικής και προηγείται της Πρώιμης Ι-Π Χαλκοκρατίας. Η συζήτηση για τα θεωρητικά σχήματα μπορεί να συνεχίσει χωρίς να επηρεάζει την πρόοδο της κυπριακής προϊστορικής αρχαιολογίας. Η διασαφήνιση όμως στα θέματα των σχέσεων ακολουθίας που συντελείται τα τελευταία χρόνια εγκαινιάζει μια νέα περίοδο στη μελέτη της όψιμης Χαλκολιθικής και της Πρώιμης Κυπριακής Χαλκοκρατίας, που θα διεξαχθεί με καλύτερους όρους και καλύτερες προοπτικές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ÅSTRÖM, P. 1994: "Cyprus is Alpha and Omega for me", Einar Gjerstad", στο P. Åström κ. αλ. *The fantastic years of Cyprus, The Swedish Cyprus Expedition and its members* (Jonsered), 25-32.
- BOLGER, D.L. 1983: "Khrysiliou- Ammos, Nicosia- Ayia Paraskevi and the Philia Culture of Cyprus", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 60-73.
- 1989: "Regionalism, cultural variation and the culture-area concept in Later Prehistoric Cypriot studies" στο E. Peltenburg (ed.), *Early Society in Cyprus* (Edinburgh University Press).
- 1991: "Early Red Polished ware and the Origin of the 'Philia Culture'" στο J.A. Barlow, D.L. Bolger, B. Kling (eds), *Cypriot Ceramics: Reading the Prehistoric Record* (University Museum Monograph 74, Philadelphia), 29-36.
- COLEMAN, J.E. κ. αλ. 1996: *Alumra. A Middle Bronze Age Settlement in Cyprus. Archaeological investigations by Cornell University 1974-1985* (*Studies in Mediterranean Archaeology* CXVIII, Jonsered).
- DIKAIOS, P. 1936: "The Excavations at Erimi, 1933-35: Final Report", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 1-81.
- 1940: "The Excavations at Vounous-Bellapais in Cyprus, 1931-32", *Archaeologia* LXXXVIII, 1-174.
- 1946: "A new chapter in the long island story of Cyprus: Wartime discoveries of the earliest Copper Age", *The Illustrated London News* March 2, 244-5.
- 1953: *Khoirokoitia* (Oxford).
- 1962: "The Stone Age" στο P. Dikaios και J.R. Stewart, *The Stone Age and the Early Bronze Age in Cyprus* (*Swedish Cyprus Expedition* IV:1A, Lund), 1-204.
- FRANKEL, D. 2000: "Migration and ethnicity in prehistoric Cyprus: Technology as habitus", *European Journal of Archaeology* 3(2), 167-87.
- 2001: *Windows onto the Bronze Age: The view from Nicosia*. Annual lecture of the Anastasios G. Leventis Foundation (Nicosia).
- FRANKEL, D. και J. WEBB 1996: *Marki-Alonia. An Early and Middle Bronze Age town in Cyprus. Excavations 1990-1994* (*Studies in Mediterranean Archaeology* CXXIII: 1, Jonsered).
- FRANKEL, D. και J. WEBB 2001: "Excavations at Marki-Alonia, 2000", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 15-44.
- GELLNER, E. 1983: *Nations and Nationalism* (Basil, Blackwell).
- GJERSTAD, E. 1926: *Studies on Prehistoric Cyprus* (Uppsala).
- 1980: "The origin and chronology of the Early Bronze Age in Cyprus", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 1-16.
- HENNESSY, J.B., K.O. ERIKSSON, I.C. KEHRBERG 1988: *Ayia Paraskevi and Vasilia: Excavations by J.R.B. Stewart* (*Studies in Mediterranean Archaeology* LXXXII, Göteborg).
- HERSCHER, E. 1980: "Southern Cyprus and the disappearing Early Bronze Age", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 7-21.
- ΚΑΤΣΙΛΟΥΝΗΣ, P. 2000: *Η Διασκεπτική 1946-1948 (Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας* XXVIII, Λευκωσία).
- KNAPP, A.B. 1990: "Production, Location and Integration in Bronze Age Cyprus", *Current Anthropology* 31:2, 147-76.
- 1993: "Social complexity: incipience, emergence and development on prehistoric Cyprus", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 292, 85-106.
- MANNING, S.W. 1993: "Prestige, distinction and competition: the anatomy of socio-economic complexity in 4th-2nd millennium BCE Cyprus", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 292, 35-58.
- MANNING, S.W. και S. SWINY 1994: "Sotira

- Kaminoudhia and the chronology of the Early Bronze Age in Cyprus”, *Oxford Journal of Archaeology* 13:2, 149-72.
- MERRILLEES, R. 1966: “Finds from Kalopsidha Tomb 34” στο P. Åström, *Excavations at Kalopsidha and Ayios Iakovos in Cyprus (Studies in Mediterranean Archaeology II, Lund)*, 33-5.
- 1992: “Australian ‘Diggers’ in Cyprus in 1941” στο Γ.Κ. Ιωαννίδης (επιμ.), *Αφιέρωμα στο Βάσο Καραγιώργη. Κυπριακά και Σπονδαί ΝΔ-ΝΕ’ (Λευκωσία)*, 369-74.
- 1994: “The Ordeal of Shaving in a Frozen Lake”, Professor J.R. Stewart and the Swedish Cyprus Expedition” στο P. Åström *et al. The fantastic years of Cyprus, The Swedish Cyprus Expedition and its members* (Jonsered), 39-55.
- PELIENBURG, E. 1991: “Toward a definition of the Late Chalcolithic in Cyprus: The Monochrome Pottery debate” στο J. A. Barlow, D.L. Bolger, B. Kling (επιμ.), *Cypriot Ceramics: Reading the Prehistoric Record* (University Museum Monograph 74, Philadelphia), 9-20.
- 1993: “Settlement discontinuity and resistance to complexity in Cyprus ca. 4500-2500 BCE”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 282/3, 9-23.
- PELTENBURG, F. *κ. αλ.* 1998: *Lemba Archaeological Project II.1A. Excavations at Kissonerga-Mosphilia, 1979-1992*, (*Studies in Mediterranean Archaeology LXX:2*, Jonsered).
- SCHAEFFER, C.F.A. 1948: *Stratigraphie Comparée et Chronologie de l’Asie Occidentale* (Oxford).
- STANLEY PRICE, N.P. 1979: *Early Prehistoric Settlement in Cyprus 6500-3000 B.C.*, *BAR International Series* 65 (Oxford).
- STEWART, J.R. 1948: “Cyprus” στο *Handbook to the Nicholson Museum* (University of Sydney, 2^ο edition), 115-99.
- 1957: “The Melbourne Cyprus Expedition, 1955” στο *The University of Melbourne Gazette* XIII:1, 1-3.
- 1962: “The Early Cypriote Bronze Age” στο P. Dikaios και J.R. Stewart, *The Stone Age and the Early Bronze Age in Cyprus (Swedish Cyprus Expedition IV:1A, Lund)*, 205-401.
- STEWART, E. και J.R. STEWART 1950: *Vounous 1937-38* (Lund).
- SWINY, S. 1981: “Bronze Age settlement patterns in Southwestern Cyprus”, *Levant* XIII, 51-87.
- 1985α: “The Cyprus American Archaeological Research Institute Excavations at Sotira-Kaminoudhia and the Origins of the Philia Culture” στο Θ. Παπαδόπουλος, Σ. Χατζηστυλλής (επιμ.), *Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, Λευκωσία, 20-25 Απριλίου 1982, Α’ τόμος (Λευκωσία)*, 13-26.
- 1985β: “Sotira-Kaminoudhia and the Chalcolithic/ Early Bronze Age Transition in Cyprus” στο V. Karageorghis (ed.), *Archaeology in Cyprus 1960-1985* (Nicosia), 115-24.
- 1986: “The Philia Culture and its Foreign Relations” στο V. Karageorghis (ed.), *Acts of the International Archaeological Symposium “Cyprus Between the Orient and the Occident”, Nicosia, 8-14 September 1985* (Nicosia), 29-40.
- SWINY, S., G. RAPP, E. HERSCHER 2003: *Sotira Kaminoudhia. An Early Bronze Age site in Cyprus*. Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series, Volume 4, Boston.
- TRIGGER, B.G. 1989: *A history of archaeological thought* (Cambridge University Press).
- WEBB, J.M. 2002: *Exploring the Bronze Age in Cyprus: Australian perspectives. The Fifth Museum of Antiquities Maurice Kelly Lecture* (University of New England).
- WEBB, J.M. και D. FRANKEL 1999: “Characterizing the Philia Facies: Material Culture, Chronology, and the Origin of the Bronze Age in Cyprus”, *American Journal of Archaeology* 103:1, 3-43.

ABSTRACT

This paper deals with the presentation of the creation and development of a theoretical problem, the Philia issue, created in 1942 and as of yet unresolved. Tomb groups excavated by Porphyrios Dikaios that year revealed finds of a type unknown until then. Through these finds Dikaios interpreted a cultural stage of transition from the Chalcolithic to Early Bronze Age.

In opposition to this view, another prominent figure of prehistoric Cypriot studies, James Stewart, saw the Philia finds as a local phenomenon, restricted to northwestern Cyprus, contemporary with the Early Bronze I-II period. The schism was not only confined to chronological classification, but also to interpretation of the transitional period. Dikaios interpreted the transition to Early Bronze Age to be a result of foreign immigration to Cyprus, while Stewart preferred a model of an internal Cypriot process. The first period of development of the Philia issue ended in 1962, with the publication of Volume IV:1A of the Swedish Cyprus Expedition, where the two opposing views were fully expressed.

In the years that followed, all archaeologists engaged in prehistoric Cypriot studies followed one of these two theories, while they enriched both of them with aspects of new theoretical approaches. This paper aims to discern the stages of development of the Philia issue and report ideological and theoretical implications of the proposed models. Prospects and possibilities for a consensus for the main aspects of the problem are also discussed.